

IRAK TÜRKLERİ ve EDEBİYATLARI

"Ne kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış olursa olsun, ne kadar birbirinden irak düşerse düşsün dünya Türklüğü dil ile, edebiyatı ile, folkloru ile bir bütündür. Türkiye, Rumeli, Irak, Azerbaycan, Kırım, İdil-Ural ve Türkistan Türklüğü hep bu bütünün parçalarıdır."

Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN*

Bugün Türk dilinin kullanıldığı alan Moğolistan ve Çin içlerinden başlayıp Yugoslavya içlerine kadar uzanır. Bu, doğudan batıya kuş uçuşu 6-7 bin kilometrelik bir mesafedir. Kuzeyde ise Sibirya'dan ve Moskova yakınlarından başlayan Türklük alanı güneyde Irak ve Suriye içlerine kadar uzanmaktadır. Bu da kuzeyden güneye 3 bin kilometrelik bir alanı kaplar. Tarihte ise Türk dilinin kullanıldığı alan daha da genişti. Atlas Okyanusu'na kadar bütün Kuzey Afrika'da Osmanlı döneminde Türkçe eserler verilmiş ve şiirler yazılmıştır. Göktürkler ve Uygurlar çağında Türkçenin kullanıldığı alan bütün Moğolistan'ı ve Kuzey Çin'i kaplıyordu. Babürlüler zamanında, bugünkü Pakistan ve Hindistan topraklarında da Türkçe eserler verilmiştir. Bu kadar geniş bir alana yayılmış bir dili ve onun edebiyatını takip etmenin güçlüğü ortadadır. Biz bir avuç Türk dili ve edebiyatı araştırmacı bu muazzam denizin her tarafına yayılmış incilerden ancak bir kısmını toparlayabildik. Önümüzdeki engin deniz, bütün serveti ve hazinesiyle hala bâkir olarak karşımızda duruyor. Kuzey-doğuda Azerileri içine alarak Kafkas dağları eteklerine ve Hazar denizine, doğuda Tahran yakınlarına, güneyde Bağdad'a ve Haleb'e batıda Yugoslavya içlerine ve Romanya sınırına kadar uzanan şu Oğuz Türklüğünün edebiyatını bile hakkıyla bilmekten hala çok uzak bulunuyoruz. Bunun bir sebebi bu sahada çalışan araştırmacıların azlığı ise bir sebebi de millî kültür işlerine karşı cemiyetimizde mevcut bulunan kayıtsızlıktır. İşte Irak Türkleri'nin dili ve edebiyatı da bu yüzden gözlerden ıraktır. Birçok kimse için Irak'ta bırakmış bir Türk edebiyatının mevcudiyetini, bir Türk topluluğunun varlığını bile meçhuldür. Bence güney sınırlarımızın emniyeti demek olan bir milyonluk bir kitleden ve bu kitlenin dil ve edebiyatından habersiz olmak ancak "millî bir ayıp" şeklinde nitelendirilebilir.

* G.Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu Müdürü.

Kimdir Irak Türkleri? Sanki asırlardır bizden ayrı yaşayan bir topluluk... Birinci Dünya Harbini ve İstiklal Savaşını daha bu asrın başında yaşamadık mı? Ve biliyor musunuz ki Birinci Dünya Harbinin cereyan ettiği 1914 - 1918 yıllarında Irak Türkleri ile biz Türkiye Türkleri aynı devletin, kendi devletimizin sınırları içinde beraber yaşıyorduk. Yani benden önceki neslin babalarının ve benim neslim ile benden sonraki neslin dedelerinin zamanında beraber yaşıyorduk. Biraz daha açayım. Nasıl şimdi Erzurumlu Mehmet, Urfalı Mehmet, Edirneli Mehmet diyelim ki 2. ordunun bir taburunda bulunuyor ve beraber askerlik yapıyorsa 70 yıl önce Kerküklü Mehmet, Erbilli Mehmet de aynı taburda bulunuyor ve asker arkadaş oluyordu. Bakınız Kerküklü bir Mehmet ne diyor?

Ölürsem görmeden gönlümden tasvir ettiğim asrı
Bu dünyada bana cay-ı eseften bir mezar olsun.

Aynı Kerküklü Mehmet bir yerde de şöyle diyor:

Bir zaman ağlar idim halime ben, şimdi ise
O geçen ağıladığım günler için ağlıyorum.

Bu beyitlerin şairi Kerküklü Mehmet'in adı Mehmet Sadık'tır 1891'de Kerküt'te doğmuş, 1967'de Kerkük'te vefat etmiştir. Ve bu Kerküklü Mehmet Sadık, Tıpkı Erzurumlu Mehmet gibi, Tıpkı Edirneli Mehmet gibi Kazım Karabekir Paşa'nın maiyetinde birçok savaşa katılmıştır.

Yukandaki beyitler iki hususu gösteriyor:

1) Irak Türkleri'nin yazı dili Türkiye Türkçesi yazı dilidir. Yani Türk yazarları, şairleri nasıl bir dille yazıyorlarsa, Türk gazete ve dergileri nasıl bir dille çıkıyorsa Irak Türkleri şair ve yazarlarının, gazete ve dergilerinin dili de aynıdır. Arada sadece alfabe farkı vardır. Onlar hala bizim 1928'den önce kullandığımız alfabeyi kullanıyorlar.

2) Yukandaki beyitler gazel tarzındadır ve

aruzla yazılmıştır. Yani Irak Türk aydınları arasında divan şiiri hala devam etmektedir. Son yıllarda azalmakla beraber divan geleneği Irak Türkleri arasında yakın yıllara kadar yoğun bir şekilde yaşamıştır.

Irak Türk edebiyatının çok zengin bir geçmişi vardır. Klasik edebiyat tarzında bütün Osmanlı ve Azeri divan şairleri muhiti içinde bulunan Irak Türkleri'nin kendi aralarında da çok mühim divan şairleri çıkmıştır. Divan şiirimizin yıldızı Fuzulî de Irak Türkleri'ndendir. Bağdadlı Rûhî Nevres-i Kadîm, Garîbî Irak Türkleri'nden yetmişmiş meşhur divan şairlerimizdir. 20. yüzyıl şairlerinden de başlıcaları şunlardır: Hicri Dede, Mehmet Sadık, Es'ad Naib, Osman Mazlûm, İzzeddin Bayatlı, Mehmet İzzet Hattat, Salâh Nevres.

Irak Türklerinin, aydın edebiyatı yanında çok zengin bir halk edebiyatı vardır. Halk şairlerinden bilhassa Mustafa Gökkaya'yı zikretmek lazımdır. 1911 - 1983 yılları arasında Kerkük'te yaşayan Mustafa Gökkaya'nın halk arasında Kerkük Marşı olarak bilinen şu şiiri, Irak Türk Halk şiiri hakkında bir fikir verebilir:

Kerküklüyü Kerküklü Irakta Kerkük şehri
Doslar şad düşman yüklü Kara neft ahar nehri
Fidayı bu vatana Daş altın toprağ gümüş
Hem gençler hem de tükli Sür-safa çekme kahrı

Severiz biz vatani Kerkük Irak çırağı
Hem ana hem Ata'nı Fitilsiz yanar yağı
Ölürse terk etmeriğ Kısas görüşlü değı
Bu torpağda yatani Dayım gözler ırağı

Geçeriğ yüzbin ili
Terk etmeriğ bu dili
Irak Türkü Türkmanığ
Dünyada herkes bili¹

Anadolulu'da anlatılan masallar; Kerem ile Aşlı, Arzu ile Kamber Köroğlu gibi halk hikayeleri ve destanlar Irak Türkleri arasında yaygındır. Deyimler, atasözleri, bilmece, ninniler de Anadolu'dakilerin aynıdır. Türkiye'de de "bir eli yağda bir eli balda" deriz; Kerkük'te de. Anadolu'da "eğri oturup doğru konuşmak", Irak'ta "eğri oturup düz konuşmak" deriz.²

Irak Türkleri deyince akla ilk gelen hoyrat dediğimiz Halk şiiri türüdür. Hoyrat yedi heceli mısralardan meydana gelir. İlk mısra eksiktir ve kafiye sözünü ihtiva eder. Çoğunlukla dört mısralı olmakla beraber, bazan mısra sayısı daha fazla olabilir. Hoyratın en önemli özelliklerinden biri de kafiye'nin çok defa cinaslı olmasıdır. Türkçenin eş sesli fakat mânâca farklı kelimelerinden fayda-

lanılarak yapılan cinas, dinleyenleri şaşırtan özelliği ile hemen dikkati çeker.

Kendine has müziği ile söylenen hoyratlar son derece etkileyicidir. Aşk, gurbet ve kahramanlıktan tutunuz, günlük olaylara kadar her çeşit konunun işlenebildiği hoyratlar, Irak'ta hâlâ çok canlı bir şekilde yaşamaktadır.³ Aşağıda vereceğimiz birkaç hoyrat örneği bu türün canlılığını çok açık bir şekilde gösterecektir.

Ruslar Boğazları istediği zaman Irak Türkleri şu hoyratı söylemişlerdir:

Boğazlar
Kasap koyun boğazlar,
Tanrı yer dağıdında
Türke düştü Boğazlar.

Şu hoyrat, düşkünleşen yiğitler için söylenmiştir.

O yar gözün
Kim görüp o yar gözün
Aslan gücünden düşse
Katınca oyar gözün.

Geçen asırda boynu kılıçla vurularak idam edilen Kerküklü meşhur hoyratçı Mucila'nın aşağıdaki hoyratı çağırarak can vermesi, yüz yılı aşkın bir zamandır Irak Türkü'nün hafızasından silinmemiştir⁴:

Kalasız
Kerkük olmaz kalasız,
Odu men koydum gettim
Siz sağlıktan kalasız.

Irak Türkleri'nde çok yaygın ve canlı olan hoyratların Urfa, Harput ve Kars yörelerinde de söylenmesi, bu türde de kültür birliğimizi gösteren delillerdendir. Hoyrat yanında mâniler ve türküler de hem Anadolu'da, hem de Irak Türkleri'nde müşterektir.

Ne kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış olursa olsun, ne kadar birbirinden irak düşerse düşün dünya Türklüğü dili ile, edebiyatı ile, folkloru ile bir bütündür. Türkiye, Rumeli, Irak, Azerbaycan, Kırım, İdil-Ural ve Türkistan Türklüğü hep bu bütünün parçalarıdır. Şairler, ayrılan parçalar için ağıtlar yakmağa, ızdırıp çeken uzuvlar için acılı şiirler söylemeye devam edeceklerdir.

1) Ziyat Akkoyunlu, Mustafa Gökkaya Öldü, Töre Dergisi, Sayı 156, (Mayıs 1986) s. 47.

2) İhsan S. Vassıf, Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri, İstanbul, 1985 s. 64

3) Hoyrat için bak: Atâ Terzibaşı, Kerkük Hoyratları ve Mânileri, İstanbul, 1975; Mehmet Özbek, Folklor ve Türkülerimiz, İstanbul, 1957; Canan Akkoyunlu, Kerkük Türklerinde Hoyrat Geleneği, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü (Basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 1986)

4) Atâ Terzibaşı, a.e., s. 212-216